

Юлія Трестер

Національна академія державного управління при Президентіві України

БЕЗПЕКА ДИТИНИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Yuliia Trester

National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

SAFETY OF A CHILD AS A BASIS FOR FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL

The article examines the nature of human capital and its interconnection with child safety and safe living conditions of people. The author determined that majority of scientists consider human capital from the time a person becomes capable that is the age when he or she can receive and generate income. However, almost no publications, according to which human capital are examined in terms of the safety of children. Analysis of factors affecting the formation and development of human capital, indicates that in Ukraine there are significant problems in the development of human capital in the system of ensuring safety of a child. The author concluded that according to the research there is a need to review the main approaches for study of nature and content of "human capital" through a profound analysis of the concept of "child safety" and the mechanisms for its enforcement.

Key words: child safety, interest of a child, human capital, factors of human capital.

Людський капітал як загальнофілософська та економічна категорія, зокрема, у сучасних дослідженнях посідає провідне місце серед напрацювань учених та практиків різних напрямів на всіх рівнях суспільного розвитку. Основною причиною даного факту є неабияка роль людського капіталу у формуванні доходів держав, розвитку національних економік, суспільних систем, соціальних стандартів життя людей тощо. Тому вважаємо за необхідне здійснити аналіз сутності та складових розвитку людського капіталу в сучасному світі з тим, щоб визначити, чи пов'язані між собою поняття «безпека дитини» та «людський капітал», чи опираються науковці на базові, на нашу думку, поняття (такі, як «безпека дитини» та «інтереси дітей») у формуванні теорій людського капіталу сьогодення.

Серед науковців, які в різні часи досліджували та розвивали сутність, зміст, види людського капіталу, можна згадати таких відомих зарубіжних учених, як Г. Беккер, А. Кастелло, Ф. Махлуп, Т. Шульц, Д. Томас, Р. Капелюшников, С. Климова та ін. Вітчизняна наука в даній сфері представлена працями таких вчених: В. Рубан, Н. Ушенко, Г. Прошак, О. Грішнова, Е. Лібанова, Я. Ларіна, М. Довбенко та ін. Проте, на нашу думку, особливої уваги потребує дослідження взаємозв'язку людського капіталу та поняття «безпека дитини», оскільки саме безпечне середовища життя і розвитку дитини в подальшому створює передумови для формування максимально ефективних умов розвитку людського капіталу і держави в цілому.

Людський капітал є тією загальнофілософською категорією, без осмислення якої неможливо зрозуміти принципи розвитку людства нині. Як зазначено в монографії «Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації», «людський капітал у сучасному світі – головний чинник економічного розвитку суб'єктів господарювання і всього людства»¹. Саме тому значну увагу приділено вивченню даного явища та, відповідно, по-різному трактується його сутність. На нашу думку, ключові підходи щодо розуміння сутності людського капіталу варто надати у вигляді табл. 1.

Табл. 1 містить поверховий огляд загальних тенденцій, що характеризують розуміння людського капіталу в науці. Реальна картина містить сотні прізвищ учених, що тією чи іншою мірою займалися питаннями людського капіталу.

¹ Ларіна, Я., Брацлавська, О. (2012). *Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації*: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 3.

Наукові підходи щодо розуміння поняття «людський капітал»

№ п/п	Автор визначення	Період розвитку теорії	Зміст людського капіталу
Економічні концепції			
1.	В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо	XVII – XVIII ст.ст.	Досліджували цінність «людини-працівника» через призму освіти. Брак освіти працівників призводив до відставання окремих країн у розвитку
2.	К. Маркс	XIX ст.	Запровадив у науковий обіг поняття «робоча сила», яку досліджував через призму розвитку фізичних, розумових та творчих сил людини
3.	Дж. Мілль, А. Маршалл	XIX – початок XX ст.	Знання і здібності людини є джерелом і складовою суспільного багатства
4.	Т. Шульц, Г. Беккер, Дж. Мінсер та ін.	50–60 рр. XX ст.	Засновники теорії людського капіталу, у межах якої не дійшли згоди стосовно єдиного визначення даного поняття
5.	Р. Лукас, Н.-Г. Менк'ю, С. Фішер та ін.	80–90 рр. XX ст.	Фаза активного застосування теорії людського капіталу в наукових дослідженнях в контексті виокремлення впливу окремих здібностей та вмінь людей на розвиток макроекономічних параметрів
6.	Е.-Дж. Долан, С. Боулз, Л. Говард та багато ін.	Початок XXI ст.	Акцент у розумінні сутності людського капіталу зміщується на дослідження особистісних якостей людини, таких як талант, мораль, задоволення працівника, що в подальшому формує передумови для розробки інновацій у господарському житті
Інші наукові підходи			
7.	Психологічна концепція В. О. Ганзена	70-і рр. XX ст.	Людський капітал, з психологічної точки зору, формують простір, час, інформація, енергія. Об'єднує навколо себе всі ці параметри так званий «субстрат»
8.	Соціологічна концепція П. Бурдьє	90-і рр. XX ст..	Теорія людського капіталу заснована на теорії соціального поля і теорії габітусу. Культура людини є стрижневим капіталотворюючим компонентом людського капіталу. Культура людини виявляється в процесі досягнення людиною привілейованого професійного становища порівняно з іншими людьми з метою отримання економічних і соціальних вигод

Головна мета даної статті полягає в пошуках взаємопов'язаних досліджень у сфері безпеки дітей та подальшого формування людського капіталу. І в цій площині відсутні будь-які напрацювання, за винятком деяких невеликих акцентів.

Отже, людський капітал – це інтенсивний та складний виробничий фактор розвитку економіки та суспільства, що включає в себе трудові ресурси, знання, інструменти інтелектуальної та організаційної праці, середовище проживання та інтелектуальної діяльності. Всі ці чинники, у свою чергу, забезпечують ефективне та раціональне функціонування людського капіталу як виробничого фактора розвитку¹.

Крім того, широкого дослідження набули фактори формування та розвитку людського капіталу. Змістовне наповнення цих факторів залежить від розуміння науковцями сутності людського капіталу. Однак узагальнено всі фактори можна подати в такій класифікації:

- 1) соціально-економічні;
- 2) політико-адміністративні;
- 3) демографічні;
- 4) екологічні;
- 5) науково-технічні;

¹ Человеческий капитал. Определение ЦИРЭ. Центр исследований региональной экономики. <<http://www.lerc.ru/?part=articles&art=3&page=24>> (2015, березень, 5).

- б) гуманітарно-освітні;
- 7) інституційні¹.

На нашу думку, необхідно розглянути, яким чином кожен із вказаних факторів бере участь у створенні людського капіталу й одночасно в забезпеченні безпеки дитини та реалізації її прав.

1. До соціально-економічних факторів вважають належними: рівень життя, рівень і структуру зайнятості населення, ВВП (валовий внутрішній продукт), рівень ВВП на душу населення, безробіття, економічну активність населення та ін. При ґрунтовному аналізі всіх цих складових стає зрозуміло, що за основу дослідження беруться параметри життя та праці дорослої людини як базової одиниці соціуму. З одного боку, це вірно, оскільки доросле населення країни є основним виробником національного багатства, здійснюючи господарську діяльність, визначає пріоритети та напрями розвитку держави, формує національну стратегію та визначає шляхи забезпечення національної безпеки. Однак варто розуміти, що дорослими не народжуються, тому людський капітал не виникає з нікуди. Він від народження (появи) до моменту вступу в дію проходить довгих 18 років, за які досить часто втрачає потенційні можливості та здібності, деградує, не розвивається і, як наслідок, не приносить користі або доходу суспільству.

Нормальні умови життєдіяльності дітей закладають фундамент до формування потужного пласта людського капіталу в майбутньому. Не лише працездатне населення потребує комфортних умов праці, діти теж мають зростати в умовах достатку та задоволення власних потреб і інтересів. Ці умови повинні створювати безпечне середовище життєдіяльності та розвитку дитини як майбутньої одиниці суспільного життя.

Стаття 48 Конституції України: «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло»². Таке право повною мірою стосується і кожної дитини як особистості. Однак реальна ситуація в Україні характеризується не достатнім забезпеченням потреб дітей та й дорослого населення. Це пов'язано з низкою як економічних, так і соціальних, інституціональних чинників.

Поряд із тим економічні проблеми в державі є наслідком неефективного державного управління економічною системою, недовиконанням державою покладених на неї функцій, нездатністю органів державної влади гарантувати населенню України нормальні умови життєдіяльності. Майже 25-річна боротьба за владу сприяла лише розподілу ресурсів держави між олігархічними угрупованнями, що в сучасних умовах працюють на примноження власного капіталу. Цим цілям у цілому підпорядковано і функціонування України як держави.

За даними Державної служби статистики України, середньомісячні сукупні доходи однієї сім'ї 2013 р. становили 4336,9 грн. Середньомісячні сукупні витрати одного домогосподарства 2013 р. склали 3814 грн, з них 90,3 % становили споживчі витрати домогосподарств, половина з яких (50,1 %) витрачалися на продукти харчування³. Такі показники свідчать про наявність певних проблем у системі задоволення першочергових потреб дитини. До складу проблемних питань потрібно також уважати належним рівень забезпечення житлом сімей з неповнолітніми дітьми, якість комунальних послуг, що надається державою, негативний стан інфраструктури, особливо в сільській місцевості, тощо.

2. Політико-адміністративні фактори подані такими: політика органів державної влади щодо розвитку людського капіталу, залучення країни до міжнародних програм та реформ, забезпечення ефективного державного управління, розвиток програм соціального партнерства та соціальної політики тощо. Розглядаючи дану групу факторів, потрібно говорити про державні інвестиції в соціальну сферу, стимулювання народжуваності, розвиток соціального партнерства, контроль держави за роботодавцями на предмет формування людського капіталу тощо.

Державна допомога при народженні дитини є одним із способів стимулювання народжуваності в країні. У різні роки суми, що виплачувалися сім'ям після народження дітей в Україні, були різними. Історичний максимум виплачувався до 30 червня 2014 р. і становив: за першу дитину – 30 960 грн, за другу дитину – 61 920 грн, за третю – 123 840 грн. З 1 липня 2014 р. за буд-

¹ Ларіна, Я., Брацлавська, О. (2012). *Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації*: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 31.

² Конституція України, ст. 48 (1996) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (2015, березень, 09).

³ Структура сукупних ресурсів домогосподарств. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>, (2015, березень, 09).

яку народжену дитину виплачують по 41 280 грн. Населення України по-різному поставилося до такого кроку Уряду. З одного боку, ті сім'ї, що мають середній і вищий рівень доходу, народжують дітей незалежно від сум виплат. Для родин з низьким рівнем доходу такі виплати є суттєвою підтримкою для виховування дітей, однак реалії України вказують на те, що саме для малозабезпечених сімей виплати при народженні дитини є чи не єдиним джерелом доходу. Тому ці виплати не стають джерелом формування людського капіталу, а спрямовуються на проїдання і задоволення потреб батьків. Діти в таких сім'ях залишаються позбавленими і фінансових ресурсів для життя та розвитку, і батьківського піклування.

Знаючи про таку ситуацію, органи державної влади не змінюють ні підходи щодо нарахування та виплат матеріальної допомоги при народженні дитини, ані функції та завдання контролюючих органів, які б мали відстежувати неблагополучні родини та перевіряти, чи витрачаються кошти за призначенням. А тому мільйони державних коштів направляються не на задоволення потреб дітей, а відповідальних осіб за неефективне використання коштів державного бюджету не шукають.

3. Третьою групою чинників є демографічні. До них уважають належними: чисельність населення, народжуваність, смертність, якісний склад населення країни, його рух тощо.

Станом на 1 січня 2014 р., за даними Державної служби статистики України, населення України складало 45245,9 тис. чоловік, з них особи до 18 років – 8009,9 тис. чоловік, тобто 17,7 %. Ці дані свідчать, що в перспективі, за умов успішного розвитку, людський капітал України має не більше 18 % загального потенціалу країни, при цьому люди пенсійного віку (особи старші 60 років) складають 21,6 % від загальної кількості населення (9753,3 тис. чоловік)¹. Доросле працездатне населення в сучасних умовах утримує більше пенсіонерів, ніж дітей, відбувається спрямування суспільних доходів на споживання, а не в інвестиції майбутнього.

На приріст населення неабиякий вплив справляє сім'я та внутрішньосімейні відносини. Родина є тією першою соціальною одиницею, в якій відбувається зародження та подальший розвиток людського капіталу. Стосунки в сім'ї в подальшому визначають: якою буде людина, чи матиме освіту та знання, як підтримуватиме власне здоров'я, які моральні, етичні та культурні риси отримає тощо. Сім'я має створювати відчуття безпеки для життя дитини, надавати можливість саморозвиватися, досягати успіху.

Проте нинішня ситуація в Україні не сприяє розвитку особистості в глобальному сенсі. За даними Державної служби статистики, 2012 р. в Україні було зареєстровано 278 тис. шлюбів і понад 168 тис. розлучень. Виходить, що розпадаються 6 із 10 шлюбів. 50-60 % усіх розлучень припадає на молоді сім'ї, з яких більша частина розлучається в перші три місяці – півтора року спільного життя. За кількістю розлучень Україна із середнім показником 4 розлучення на рік на одну тисячу населення посідає третє місце в Європі, після Росії та Білорусі². Як зазначив глава Української греко-католицької церкви Святослав Шевчук, «близько 70 % дітей ростуть без сім'ї. Завтра ці діти будуть нездатними укласти повноцінну сім'ю...»³. Варто зазначити, що в неповних сім'ях суттєво погіршується рівень забезпечення безпеки дитини, діти часто важко переживають розлучення батьків, у них розвиваються дитячі комплекси, діти вважають себе неповноцінними, не такими, як інші, тощо.

4. Екологічні чинники: екологія території, якість питної води, харчування, природно-кліматичні умови, рекреаційні ресурси, санітарно-гігієнічні умови. Розглядаючи цю групу чинників, потрібно детально розглянути два моменти: вплив на екологію України аварії на Чорнобильській АЕС та якість харчування. Негативні наслідки катастрофи на ЧАЕС всі українці будуть відчувати ще дуже довго, а це і велика захворюваність населення тяжкими хворобами, зниження кількості населення країни, значне забруднення навколишнього середовища, втрата цінності землі та природних ресурсів тощо.

Незважаючи на те що Україна намагається стати активним постачальником харчової продукції в Європейський Союз, якість продуктів харчування все-таки є досить низькою. Основними

¹ Населення. Офіційний сайт Державної служби статистики України. <<http://www.ukrstat.gov.ua/>> (2015, березень, 09).

² Україна-2013: підсумки року. Країна на третьому місці в Європі за кількістю розлучень. *Незалежне бюро новин*. <<http://nbnews.com.ua/ua/tema/109318/>> (2015, березень, 05).

³ Статистика розлучень в Україні шокувала Папський Синод - глава УГКЦ. *Експрес онлайн*. <<http://expres.ua/news/2014/10/11/116403-statystyka-rozluchen-ukrayini-shokuvala-papskyi-synod-glava-ugkc/>> (2015, березень, 06).

причинами незадовільної якості реалізованої населенню харчової продукції є:

- слабка матеріально-технічна база і недостатня оснащеність багатьох підприємств харчової промисловості й торгівлі;
- вкрай низький рівень санітарної і виробничої культури;
- використання неякісної сировини і компонентів;
- різке ослаблення виробничого і галузевого контролю у зв'язку з ліквідацією органів господарського управління з лабораторною службою, яка є вхідною до їх складу, а також прагнення виробників скоротити витрати на контроль якості продукції тощо¹.

Це в першу чергу стосується і дитячого харчування та продуктів, що задовольняють потреби дітей. Продукція молочної промисловості часто виробляється з низькоякісної сировини з додаванням рослинних жирів (пальмової олії, зокрема). М'ясо- та птахопереробна промисловість використовує технології виробництва та вирощування, які носять синтетичний характер, пришвидшують процеси отримання кінцевої продукції, тим само знижуючи якість продукції. При виробництві солодощів та цукерок використовують синтетичні компоненти, замітники цукру, ароматизатори та консерванти. Внаслідок цього продукція стає смачною, але небезпечною для незрілого організму дитини. Тим самим погіршуються умови забезпечення безпеки дітей, здійснюється негативний вплив на здоров'я та розвиток дитини тощо. За таких умов розраховувати, що в перспективі держава отримає якісний людський капітал, немає жодних підстав.

5. Науково-технічні чинники, такі як НТП, інформатизація, комп'ютеризація, оснащення шкіл, підприємств, матеріально-технічна база виробництва, охорона праці та ін. Як виявляється, не лише відсутність комп'ютерів у школах шкодить дітям, а й наявна матеріально-технічна база. Через шкільні умови в дітей і підлітків країн пострадянського простору виникають короткозорість, неврози, хвороби опорно-рухового апарату. Із 1 000 дітей понад 900 мають певну патологію. Невідповідність матеріально-технічної бази шкіл необхідним санітарним, рекреаційним, ергономічним умовам – одна з причин цієї тенденції².

6. Особливого значення для формування людського капіталу набувають гуманітарно-освітні чинники: традиції, моральні цінності суспільства, спосіб життя, філософія освіти, духовність нації.

У сучасному світі масової культури дедалі більш актуальними стають питання самоідентифікації нації, пошуку її коріння, сильних сторін, збереження традицій та поширення їх у світовому просторі. Це стає можливим через розвиток національної ідеї, основою якої є моральні цінності нації, її традиції та звичаї. Базовим способом поширення традицій є освіта населення як елемент духовно-культурного виховання нації. Роль освіти є визначальною для суспільства, його сталого розвитку, подолання бідності, забезпечення загальнолюдських цінностей та національної безпеки.

Статтями 28 та 29 Конвенції ООН про права дитини визначається зміст зобов'язань держави щодо забезпечення права дитини на освіту, зокрема: запровадження безплатної й обов'язкової початкової освіти; сприяння розвитку різних форм середньої освіти – як загальної, так і професійної та забезпечення її доступності для всіх дітей; забезпечення доступності вищої освіти на підставі здібностей дитини, а також доступності інформації та матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей; сприяння регулярному відвідуванню шкіл і зменшенню кількості учнів, які залишають школу. Освіта, на яку має право кожна дитина, повинна забезпечити її необхідними для життя навичками, розширити можливості для користування всіма правами людини, сприяти розвитку культури, відповідальності, поваги до прав інших. Мета освіти полягає в розкритті потенціалу дитини шляхом розвитку її навичок, здібностей, людської гідності та впевненості в собі³.

Протягом останніх років у системі освіти сталися значні зміни, що пов'язано зі змінами економічних умов та переходом до ринкової економіки. Спостерігається скорочення мережі дошкільних навчальних закладів. Так, 2011 р. у порівнянні з 2000 р. кількість дошкільних навчальних закладів скоротилась на 2 %, а чисельність дітей у них збільшилась на 38 %. Частка дітей у віці 1-6 років, які відвідують дошкільні навчальні заклади, збільшилась у той самий період з

¹ Васюкова, Г.Т., Грошева, О. І. (2009). *Екологія*. Київ: Кондор

² Ларіна, Я., Брацлавська, О. (2012). *Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації*: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 44-45.

³ *Конвенція про права дитини* (ухвалена 20 листопада 1989 року) ГА ООН. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021> (2015, березень, 05).

40 % до 57 %. У 2011/12 навчальному році в Україні працювало 19,9 тис. загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчалось 4 293 тис. учнів. У порівнянні з 2000/01 навчальним роком мережа зазначених закладів скоротилася на 2 336 (10,5 %), а чисельність учнів – на 2 471 тис. (36,5 %). Зменшення кількості закладів обумовлено насамперед закриттям державних вечірніх (змінних) шкіл та шкіл у сільській місцевості, а чисельності учнів – змінами в демографічній ситуації країни.

У 2011/12 навчальному році до вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації було прийнято 420 тис. осіб, що на 19 % менше, ніж у попередньому році. Стабільне зростання мережі закладів з підготовки наукових кадрів привело до відповідного збільшення їх контингентів. Так, порівняно з 2000 р. чисельність аспірантів збільшилась на 47 %, а докторантів – на 44 %¹. Проте зростання кількості наукових кадрів у країні не сприяє покращенню макроекономічних та соціальних показників. Наведені статистичні дані характеризують кількісні параметри стану галузі освіти в Україні, хоч більшого значення в сучасних умовах набуває культурне виховання нації, розвиток патріотизму, національної ідеї і, як наслідок, розвиток людського капіталу.

Після розпаду Радянського Союзу Україна поступово відмовилась від системи освіти СРСР та перейшла на Болонську систему забезпечення освітнього процесу. Таке нововведення не сприяє покращенню якості освіти в Україні. Кількість вищих навчальних закладів протягом останніх 10 років збільшилась до критичної межі. Вузи в боротьбі за студента стають менш вимогливими, набирають абітурієнтів, які часто не мають необхідного рівня освіти, випускають фахівців, що не здатні працювати в економічній системі країни. При цьому доступ до інформаційних ресурсів не сприяє розвитку дітей, а, навпаки, розвиває небажання самостійно виконувати освітні завдання, користуючись послугами мережі Інтернет. Діти часто не здатні самостійно визначати, яка інформація може бути їм корисною, а яка шкодити. Тому в нашому соціумі присутнім є спотворені уявлення про власність, гроші, інформацію, права, закони та норми суспільного життя. Тим самим порушується право дітей на достовірну інформацію.

7. Інституційні чинники (норми, закони, інститути, стандарти) мають стати базою для формування людського капіталу, однак правова система України не просто потребує вдосконалення, її потрібно корінним чином змінювати відповідно до вимог часу і соціуму.

Отже, навіть поверховий аналіз чинників, що впливають на формування людського капіталу в Україні, свідчить про значні проблеми, які не можна вирішити локально, їх потрібно вирішувати системно.

Розглядаючи теорію людського капіталу, досить оригінальними видалися такі судження її основоположників. Зокрема, Т. Шульц зазначав, що після народження людина, як і природні ресурси, не є ефективною. Тільки після певної обробки діти (люди) набувають якостей капіталу і можуть бути залучені до процесу виробництва².

На думку американського економіста Г. Беккера, який займався дослідженням сімейних процесів з точки зору ринкової економіки, діти є благами тривалого користування, які приносять переважно моральне задоволення. Їх виховання потребує значних капіталовкладень та уваги близьких родичів. З цим пов'язано і зменшення народжуваності в розвинених країнах, де дорожчим стає такий ресурс, як людський час. Як наслідок, «дорогий час» підвищує затрати на дітей та відповідно зменшує на них попит³. А тому в цілому кількісно людський капітал стає меншим.

Підводячи підсумки аналізу, необхідно зазначити таке:

1) активне використання категорії людського капіталу сучасною наукою не свідчить про абсолютне розуміння її природи, чинники, що впливають на формування людського капіталу, досить широко досліджені, однак серед них відсутні такі, на нашу думку, базові поняття, як «безпека дитини» та «інтереси дитини»;

2) навіть досить поверховий аналіз досліджуваних факторів, що впливають на розвиток людського капіталу в Україні, свідчить про серйозні порушення у сфері забезпечення безпеки дитини і відповідно у сфері формування людського капіталу в майбутньому;

3) на часі докорінні зміни в підходах до формування та розвитку людського капіталу в Україні та світі, основою яких має стати концепція забезпечення безпеки дитини, реалізації її інтересів.

¹ Діти, жінки та сім'я в Україні: Статистичний збірник (2012) (Державна служба статистики України). Київ, 216-217.

² Довбенко, М. (2009). *Криза економіки – не криза науки*: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 62.

³ Беккер, Г.С. (2004). *Економічний взгляд на життя. Нобелівська лекція 9 грудня 1992 г.* Москва: Мысль, 698.

References

1. Bekker, H. S. (2004). *Экономический взгляд на жизнь. Нобелевская лекция 9 декабря 1992 г. Мировая экономическая мысль сквозь призму веков: в 5 т. Москва: Мысль. Т. V. Всемирное признание. Лекция нобелевского лауреата, Kn. 1, 688-706.*
2. Chelovecheskyi kapital. Opredelenye. <<http://www.lerc.ru/?part=articles&art=3&page=24>>.
3. *Dity, zhinky ta sim"ya v Ukraini: Stat. zbirnyk* (2012). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Kiyiv.
4. Dovbenko, M. (2009). *Kryza ekonomiky – ne kryza nauky: monohrafiya*. Kiyiv: VTs «Akademiya».
5. *Konstitutsiya Ukrainy 1996* (Verkhovna Rada Ukraini). Ofytsyjnij sayt Verkhovnoi Radi Ukraini. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>.
6. Konventsiya pro prava dytyny. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021>.
7. Larina, Ya. (2012). *Rozvytok lyuds'koho kapitalu v umovakh hlobalizatsiyi: monohrafiya*. – Kiyiv: VTs «Akademiya».
8. Ofitsiyinyi sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
9. Romanova, O. V. (2013). *Lyuds'kyi kapital yak sotsial'no-ekonomichna ta oblikova katehoriya: analiz naukovykh dzherel. Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky, 2, 153-160.*
10. Statystyka rozluchen' v Ukraini shokuvala Paps'kyi Synod - hlava UHKTs. <<http://expres.ua/news/2014/10/11/116403-statystyka-rozluchen-ukrayini-shokuvala-papskyi-synod-glava-ugkc>>.
11. *Ukrayina-2013: pidsumky roku. Krayina na tret'omu misti v Yevropi za kil'kisty rozluchen'.* <<http://nbnews.com.ua/ua/tema/109318/>>.
12. Vasyukova, H. T., Hrosheva, O. I. (2009). *Ekolohiya: pidruchnyk*. Kyiv: Kondor.